

Witold Bobryk

Sprawozdanie o. Cyryla Hanuszcza o stanie parafii obrzędku wschodnio-słowiańskiego (bizantyjsko-słowiańskiego) w Szóstce z 1933 roku

Zaledwie po pięćdziesięciu dniach od czasu objęcia administracji parafii obrzędku wschodnio-słowiańskiego (bizantyjsko-słowiańskiego) w Szóstce o. Cyryl Hanuszcza, na polecenie Kurii diecezjalnej w Siedlcach, przelożył sprawozdanie o stanie powierzony sobie placówki duszpasterskiej¹. Parafia ta zaliczała się wówczas do jednej z najmłodszych placówek tego obrzędku w diecezji podlaskiej (siedleckiej). Została utworzona przez bp. Henryka Przeździeckiego z dniem 28 stycznia 1931 r.² Wcześniej na terenie diecezji erygowano osiem parafii obrzędku wschodnio-słowiańskiego: Hołę, Połoski, Bubel Stary, Kijowiec (1925), Zabłocie, Terespol (1926), Kostomłoty (1927) i Dokudów (1928). W latach późniejszych powstały już tylko dwie – Kodeń (1932) i Biała Podlaska (1939)³. Parafia w Kijowcu ostatecznie nie została zorganizowana⁴, stąd Szóstkę należy traktować jako ósmą placówkę tego obrzędku, utworzoną w granicach diecezji podlaskiej. W ramach organizacji wewnętrznej parafii obrzędku wschodnio-słowiańskiego wchodziły w skład dekanatów łańciskich. W okresie międzywojennym Szóstka była jedyną parafią obrzędku wschodnio-słowiańskiego w dekanacie międzyszeckim. Pozostałe parafie były położone na terenie czterech innych dekanatów: bialskiego (Dokudów, Biała Podlaska), janowskiego (Bubel Stary z siedzibą w

¹ Archiwum Diecezjalne w Siedlcach [dalej: ADS], Akta obrzędku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265-267v.

² Tamże, Akta parafii, Szóstka obrządek wschodnio-słowiański, k. 2.

³ B. Łomacz, *Neunia w diecezji siedleckiej*, [w] *Chrześcijański wschód a kultura polska*, red. R. Łużny, Lublin 1989, s. 63, 70.

⁴ Tamże, s. 67.

Pawłowie Starym), parczewskiego (Hola) i terespolskiego (Kodeń, Kostomłoty, Połoski, Terespol, Zabłocie)⁵. Pod względem podziału administracyjnego państwa parafie obrządku wschodnio-słowiańskiego, podległe jurysdykcji ordynariusza podlaskiego, były położone w północno-wschodniej części województwa lubelskiego. Miejscowość Szóstka znajdowała się wówczas w granicach powiatu radzyńskiego. W 1931 r. pozostałe parafie tego obrządku znajdowały się na terenie trzech sąsiednich powiatów: bialskiego (Dokudów, Kostomłoty, Połoski, Terespol, Zabłocie), konstantynowskiego (Bubel Stary z siedzibą w Pawłowie Starym) i włodawskiego (Hola).

Pierwszym administratorem parafii w Szóstce był o. Euzebiusz Bondarenko, konwertyta z prawosławia, który, zanim przyjął święcenia kapłańskie, służył w wojsku jako oficer⁶. Po niespełna dwóch latach obowiązków administratora przejął po nim o. Cyryl Hanuszczak, studyta, który zarządzał parafią od 23 grudnia 1932 do 4 maja 1934 r. Na tym stanowisku zastąpił go współkonfrat o. Nikon Cuśniak⁷. Po przybyciu do Szóstki o. Hanuszczak, z powodu trudnych warunków bytowych, rozważał możliwość jej szybkiego opuszczenia. W listach, adresowanych do o. Klemensa Szeptyckiego, ihumena monasteru uniowskiego, pisał, że muszą tam we trzech mieszkać w jednej izbie⁸. Studyci, obejmując placówkę w Szóstce, zamieszkali w domu, położonym niedaleko cmentarza, wynajmowanym wcześniej przez o. Bondarenkę od Stefana Zacharuka, miejscowego psalmisty⁹. Zachowanie o. Hanuszczaka, po przybyciu na miejsce, przełożony jego tłumaczył bp. Przeździeckiemu trudnymi doświadczeniami z okresu młodości¹⁰. W trakcie niespełna półtorarocznego pobytu w Szóstce o. Hanuszczak podejmował różne działania, mające na celu zarówno zintegrowanie wspólnoty, jak i pozyskanie nowych wiernych. Realizacji tego służyć miało m.in. założenie orkiestry i chóru oraz popularyzowanie wśród młodzieży literatury ukraińskiej. W ocenie władz państwowych jego działalność budziła niepokój. Starosta radzyński Andrzej Kowalczyk zarzucał mu nawet, że w kazaniach na pierwszym miejscu po Chrystusie stawia Tarasa Szewczenkę¹¹.

Niewielkiej objętości sprawozdanie o stanie parafii obrządku wschodnio-słowiańskiego pod wezwaniem św. Jerzego w Szóstce zostało podzielone przez autora na dwie części. W pierwszej z nich o. Hanuszczak omówił religijny i materialny stan parafii oraz zgłosił swoje uwagi na temat przeszkód, utrudniających skuteczne prowadzenie pracy misyjnej wśród ludności prawosławnej. Natomiast w drugiej części przedłożył władzom kościelnym postulaty, których realizacja pozwoliłaby rozwinąć działalność unijną również na obszarze diecezji. W sprawozdaniu o. Hanuszczak, jako datę przybycia do Szóstki, podaje 20 grudnia 1932 r.¹², ale oficjalnie objął parafię trzy dni później¹³.

Omawiając stan religijny powierzonej sobie placówki, o. Hanuszczak skupił

⁵ W. Bobryk, *Korespondencja z diecezji podlaskiej w piśmie «Druh»*, [w] *Prasa podlaska w XIX-XX wieku. Szkice i materiały*, red. D. Grzegorzczuk, A. Kołodziejczyk, t. 2, Siedlce 2004, s. 184.

⁶ ADS, Akta parafii, Szóstka obrządek wschodnio-słowiański, k. 2; B. Łomacz, *Neunia w diecezji siedleckiej...*, s. 64.

⁷ Tamże, k. 54, 85.

⁸ Tamże, k. 60.

⁹ Tamże, k. 27, 42-43.

¹⁰ Tamże, k. 30.

¹¹ Archiwum Państwowe w Lublinie, Urząd Wojewódzki Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 856, s. 41.

¹² ADS, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265.

¹³ Tamże, Akta parafii, Szóstka obrządek wschodnio-słowiański, k. 54.

się na dwóch aspektach – liczebności parafian i frekwencji na nabożeństwach. Ustalenie dokładnej liczby wiernych nastęczało mu jednak trudności, ponieważ wcześniej nie prowadzono ani rejestru wiernych, ani księgi nawróconych¹⁴. Według schematyzmów diecezji podlaskiej, parafia w Szóstce w latach 1932-1933 liczyła 30 wiernych¹⁵. W spisie powszechnym z 1931 r. na terenie powiatu radzyńskiego odnotowano 34 osoby, deklarujące przynależność do obrządku wschodniego Kościoła katolickiego (obrzadek wschodnio-słowiański) lub Kościoła greckokatolickiego¹⁶. Dane, dotyczące liczby wiernych obu obrządków kościelnych, podano jednak łącznie. Zakładać możemy, że w przypadku powiatu radzyńskiego, z braku czynnych świątyń greckokatolickich, liczba ta odnosi się do wiernych obrządku wschodnio-słowiańskiego. Zatem dane, pochodzące z dwóch od siebie niezależnych źródeł, są ze sobą zbieżne. Nowy administrator szcował jednak, że liczba parafian mogła sięgać 60 osób¹⁷. W schematyzmie na 1934 r. odnotowano jednak tylko 32 wiernych¹⁸. Informacja ta najprawdopodobniej pochodziła od o. Hanuszcza, w którego obowiązkach było przekazywanie aktualnych danych statystycznych. Natomiast frekwencja na nabożeństwach w cerkwi w jego ocenie była uzależniona od dwóch czynników – pogody i aktywności duchowieństwa prawosławnego¹⁹. W świetle korespondencji o. Klemensa Szeptyckiego wydaje się, że o. Hanuszcza w sprawozdaniu zawyżył liczbę osób, uczestniczących w nabożeństwach²⁰. Wątpliwość może budzić podana przez niego frekwencja na nabożeństwie w drugi dzień Bożego Narodzenia. W jego ocenie mogło wtedy uczestniczyć nawet dwieście osób²¹. Tymczasem o. Klemens w liście do bp. Przeździeckiego, powołując się na relacje o. Hanuszcza, podaje, że w Boże Narodzenie na liturgii w cerkwi było 9 osób, a na Jordanie – 13. Ponadto o. Hanuszcza uskarżał się jemu, że w Szóstce nie ma dla kogo on pracować²².

Stan materialny parafii autor sprawozdania omówił pokrótce, zwracając przede wszystkim uwagę na niedostateczne wyposażenie świątyni w: utensylia cerkiewne, szaty i księgi liturgiczne, niezbędne do celebrowania nabożeństw. Przyczyną tego był zarówno brak uposażenia parafii, jak i ubóstwo miejscowej ludności²³. Dochód z tacy, o czym wspominał wcześniej, wynosił przeciętnie od 15 do 50 gr.²⁴ O niełatwej sytuacji finansowej świadczyć może to, że swemu następcy o. Hanuszcza pozostawił w kasie parafialnej 11 zł i 6 gr.²⁵ Parafia funkcjonowała tylko dzięki wsparciu finansowemu kurii diecezjalnej²⁶. Stan materialny parafii uległ pewnej poprawie wraz z przydzieleniem jej ziemi beneficyjalnej²⁷.

Za najpoważniejszą przeszkodę w pracy duszpasterskiej o. Hanuszcza uważa

¹⁴ Tamże, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265.

¹⁵ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji siedleckiej czyli podlaskiej na rok 1932*, Siedlce 1932, s. 67; *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji siedleckiej czyli podlaskiej na rok 1933*, Siedlce 1933, s. 67.

¹⁶ *Drugi powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 9 XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo lubelskie*, [w] *Statystyka Polski*, seria C, z. 85, Warszawa 1938, s. 31.

¹⁷ ADS, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265.

¹⁸ *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji siedleckiej czyli podlaskiej na rok 1934*, Siedlce 1934, s. 74.

¹⁹ ADS, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265-265v.

²⁰ Tamże, Akta parafii, Szóstka obrzadek wschodnio-słowiański, k. 60-61.

²¹ Tamże, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265v.

²² Tamże, Akta parafii, Szóstka obrzadek wschodnio-słowiański, k. 60v.

²³ Tamże, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265v-266.

²⁴ Tamże, 265v.

²⁵ Tamże, Akta parafii, Szóstka obrzadek wschodnio-słowiański, k. 85.

²⁶ B. Łomacz, *Neunia w diecezji siedleckiej...*, s. 67.

²⁷ Tamże, k. 79.

zał brak odpowiedniej świątyni. Parafia obrządku wschodnio-słowiańskiego w Szóstce została erygowana przy kaplicy cmentarnej, wzniesionej pod koniec XIX w. z materiału, pozyskanego z rozbiórki dawnej unickiej cerkwi²⁸. Kapliczka, według opinii administratora, była „stara – biedna – opuszczona”²⁹. Zarówno lokalizacja świątyni, jak i jej stan nie robiły na ludności prawosławnej dobrego wrażenia. Z tego powodu o. Hanuszcak postulował przekazanie parafii obrządku wschodnio-słowiańskiego kościoła rzymskokatolickiego w Szóstce³⁰. W jego opinii przejęcie dawnej cerkwi prawosławnej, wystawionej w latach dziewięćdziesiątych XIX w.³¹, pociągnęłoby za sobą liczne konwersje na katolicyzm. Jeszcze na krótko przed odejściem z Szóstki o. Hanuszcak postulował budowę murowanej cerkwi, mogącej pomieścić pięćset osób. Obawiał się, że jeżeli w sąsiednich Worsach zostanie wystawiona świątynia prawosławna, to placówka unijna, nieposiadająca odpowiedniej cerkwi, straci rację bytu³².

Zgłoszone przez niego postulaty, dotyczące rozwoju akcji unijnej w diecezji podlaskiej³³, z wielu powodów nie mogły wówczas zostać zrealizowane. Na przykład utworzenie odrębnego dekanatu dla parafii obrządku wschodnio-słowiańskiego było niemożliwe, chociażby z powodu problemów kadrowych, z którymi borykał się nowy obrządek kościelny. Postulat utworzenia odrębnej diecezji, co usprawniłoby prowadzenie akcji unijnej wśród ludności prawosławnej na terenie byłego zaboru rosyjskiego, nie mógł zostać zrealizowany ze względu na zapisy, zawarte w Konkordacie³⁴. O. Hanuszcak, grekokatolik z Galicji, na początku swego pobytu, mimo szczerych intencji, mógł nie rozumieć jeszcze specyfiki byłego zaboru rosyjskiego, pod wieloma względami różniącej się znacznie od sytuacji, panującej na terenie byłego zaboru austriackiego.

²⁸ В. Слободян, *Церкви Холмської єпархії*, Львів 2005, s. 459.

²⁹ ADS, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, *Communia*, t. 4, k. 266.

³⁰ Tamże, k. 267.

³¹ В. Слободян, *Церкви Холмської єпархії...*, s. 459.

³² ADS, Akta parafii, Szóstka obrządek wschodnio-słowiański, k. 79.

³³ Tamże, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, *Communia*, t. 4, k. 267-267v.

³⁴ *Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dn. 10 lutego 1925 r.* (Dz. U. Nr 72, poz. 501).

Aneks

ADMINISTRATOR
PARAFII OBRZ. WS. SŁOW.
SZÓSTKA
W DIECEZJI PODLASKIEJ
Dn. 9 lutego 1933 r.
L. dz. 10.
poczta Międzyrzec k/Łukowa

Do
Prześwietnej Kurii Diecezjalnej
w Siedlcach

Odpowiednio do rozporządzenia Prześwietnej Kurii Diecezjalnej z 31.XII.1932 r. № 7775, przedkłada się piśmienne sprawozdanie o stanie parafii Szóstka obrz.[ądku] wsch.[odnio] słowiańskiego, od czasu jej objęcia 20. XII. 1932 r.

I. A. Stan religijny parafii.

Między Księgami parafialnymi nie ma Księgi „status animarum”, a w Księdze „conversorum” [są] wydarte kartki. Z tej przyczyny niewiadomo podpisanemu, jako administratorowi parafii, ile jest parafian i kto jest parafianinem.

Są tylko pisma dwóch rodzin, zgłaszające ich przystąpienie do parafii obrz.[ądku] wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] w Szóstce. To zatem jest dwie rodziny, przyznających się do parafii wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] obrz.[ądku] bez pisemnego zgłoszenia się. To tyle na terenie wsi Szóstka, albowiem parafialna rada tejże parafii zeznaje, że są jeszcze wierni wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] obrz.[ądku] w Wólce [Łóżeckiej], Worsach, Strzyżowce, Łózkach i Drelowie.

Wszystkich wiernych wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] obrz.[ądku] w parafii miało być do 60 dusz.

Co do uczęszczania ludzi na nabożeństwa, to w dni świąteczne, jak nie [jest] zimno i jak nie ma nabożeństw w świątyni niezjednoczonych [prawosławnych] w Worsach, przychodzi do kapliczki parafialnej do 80 dusz, a jak [jest] zimno, to około 50 dusz, a jak jest odprawa [liturgia] dla niezjednoczonych w Worsach, to około 30 dusz.

Na pierwszym nabożeństwie podpisanego było do 100 osób, a na drugi dzień Bożego Narodzenia było do 2 setki osób.

Na nieszpórach w dni świąteczne, jak cieplej, przychodzi do 5 osób.

Na zakończeniu starego roku było do 50 dusz. Zbiórka na tacę przynosi od 15 - [do] 50 groszy.

Cztery razy proszono podpisanego o odśpiewanie w dni świąteczne po św. ewangelii panichidy t.[o] j.[est] modlitwy za zmarłych.

Od objęcia parafii były od wiernych 4 intencje na Służbę Bożą.

Innych oznak religijności, przychodzących do kapliczki, nie widać.

B. Stan materialny parafii

Parafia obrz.[ądku] wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] w Szóstce nie posiada żadnego majątku ruchomego ni nieruchomości ni funduszu na potrzeby kościelne i ściśle liturgiczne. A w kaplicy biednota. Na ołtarzu winne być trzy obrusy – a jest tylko jeden. Drugiego nawet na zmianę nie ma. Stichar – alba jest jedna i to po kolana i dająca się ubrać tylko na letnią odzież. Ilitona – korporala nie ma ani jednego, a konieczne są dwa. Szafy na ornaty nie ma i myszy niszczą i to, co jest. I ksiąg koniecznych do nabożeństwa nie ma.

Co do dochodów administratora, to od objęcia parafii było od parafian 4 intencje.

Ta od ludności nie ma się czego i domagać więcej, albowiem miejscowa ludność jest biedną, a widać to po nich w kaplicy.

C. Przeszkody napotymane w pracy.

1. Brak odpowiedniej świątyni.

W prawdzie parafia obrz.[ądku] wsch.[odnio] słow.[iańskiego] w Szóstce jest erygowana przy cmentarnej kapliczce, jednak ona nie ma w sobie nic przyciągającego dla niezjednoczonych – owszem – groby – mohyłki są dla nich odpychające. Mówią: „jak to jechać do ślubu na mohyłki?”.

Poza tym ta kapliczka [jest] stara – biedna – opuszczona. Carskie wrota zamiast Ewangelistów i Zwiastowania Najśw.[iętszej] Marii [Panny], mają dziury pozabijane deskami, a w drzwiach diakońskich [nawet] i deski nie ma. Ludność niezjednoczona, zwracająca uwagę i na powierzchowność, nie zachwyca się tą biednotą a najwięcej mohyłkami.

W Radzyńskim powiecie jest tylko jedna parafia obrz.[ądku] wsch.[odnio] słow.[iańskiego] w Szóstce. Z tej przyczyny ona winna mieć odpowiednią świątynię.

2. Brak parafialnego pomieszkania dla administratora. To dla ludzi dużo znaczy. Jak długo parafia będzie bez odpowiedniego kościoła i parafialnego pomieszkania, tak długo ona nie będzie miała charakteru trwałej parafii. A nietrwała sprawa nikogo nie pociągnie.

3. Przekonanie wiernych i niezjednoczonych, że parafia wsch.[odnio] słow.[iańskiego] obrz.[ądku] w Szóstce i w ogóle św. Unia jest sprawą prowizoryczną – nietrwałą i mostkiem w łaćństwo.

Kapliczka w Szóstce według duchownego niezjednoczonych w Worsach: „ma was więcej zebrać a potem z kapliczki na mohyłkach przeprowadzić w Kostioł”.

Dowodem dla niezjednoczonych tymczasowości św. Unii i parafii obrz.[ądku] wsch.[odnio] słow.[iańskiego] w Szóstce jest [to], że dla tej parafii nie odstąpiono ani jednej pounickiej świątyni z parafialnym majątkiem w powiecie.

Zanosilo się na oddanie obrz.[ądkowi] wsch.[odnio] słow.[iańskiemu] świątyni pounickiej w Gródku – o czym ludność wiedziała i tym się cieszyła, lecz w krótkim czasie ta sprawa została cofniętą, co również doszło do wiadomości ludu.

I to dla ludu jest dowodem przekonania w prowizoryczność św. Unii i parafii obrz.[ądku] wsch.[odnio] słow.[iańskiego] w Szóstce.

4. Brak tych rzeczy, które by wykazywały i w Szóstce i w powiecie niesłuszność tych podejrzeń.
5. Fatalny los pierwszego administratora tejże parafii ks. Bondnarenki – o którym ludność przekonana, że był niewinnym i za którym jeszcze dzisiaj tęskni.
6. Zamiar niezjednoczonych wybudowania dwóch świątyń w Worsach i w Strzyżowce, gdzie już jest i plac budowlany.

II Desideraty

Zamieszkawszy w parafii wsch.[odnio] słow.[iańskiego] obrz.[ądku] w Szóstce i stykając się z miejscową ludnością, podpisany doszedł do przekonania, że rozwojowi św. Unii na Podlasiu i w Szóstce brakuje koniecznych warunków.

Podpisany słyszał od wiernych i niezjednoczonych, że prawie wszyscy niezjednoczeni przystąpią do św. Unii w Szóstce, kiedy św. Unia będzie w posiadaniu pounickiej cerkwi w Szóstce. Albowiem pounicka cerkiew w posiadaniu parafii wsch.[odnio] słow.[iańskiego] obrz.[ądku] świadczyłaby o trwałości tejże parafii.

Niezjednoczeni nie posiadają w powiecie ani jednej z przedwojennych świątyń. Jeżeli św. Unia będzie w posiadaniu chociażby i małej części pounickich świątyń, wtedy i niezjednoczeni nabiorą przekonania, że św. Unia ma więcej podstawy do istnienia aniżeli niezjednoczenie. A tak, jak powiedział duchowny niezjednoczonych w Worsach: „Jakby Unia w Szóstce była w posiadaniu cerkwi – to było by się, na co łakomić, ale na kapliczkę na mohyłkach nie ma się czego łakomić.

Otóż do postępu i rozwoju unijnej pracy w Szóstce dużo przyczyniłoby się odstąpienie świątyni w Szóstce, obrządkowi wsch.[odnio]-słowiańskiemu.

Niezjednoczeni noszą się z planem wybudowania dwóch świątyń w Worsach i Strzyżowce. O ile ten plan się ziści, to wtedy widoki dla św. Unii w Szóstce będą nie bardzo świetne. Wtedy i odstąpienie kościoła nie pomoże.

Poza tym rozwojowi unijnej pracy w Szóstce przyczyniłby się następujący plan unijnego ruchu w Diecezji:

1. Co czwarta – piąta wieś – parafia obrz.[ądku] wsch.[odnio]-słowiańskiego z pounickim dobrem – majątkiem kościelnym.
2. Dziekan z duchownych wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] obrządku.
3. Przy Prześwietnej Kurii Diecezjalnej oddział dla spraw wsch.[odnio]-słow.[iańskiego] obrządku.
4. Biskupstwo wsch.[odni]-słow.[iańskiego] obrządku.

Taka organizacja św. Unii na Podlasiu pociągnie większość niezjednoczonych, wykaże bezpodstawność podejrzeń św. Unii o prowizoryczność i mostek w łaciństwo.

o. Cyryl Hanuszczak
jeromonach

Archiwum Diecezjalne w Siedlcach, Akta obrządku wschodnio-słowiańskiego, Communia, t. 4, k. 265-267v.

Pisownia ortograficzna dokumentu została uwspółcześniona.